

Szatmár vármegye és Kővár-vidéke levéltára¹

Szatmár vármegye levéltárának iratai a történelem 20. századi viharában szétszóródtak, egy részük meg is semmisült. A határon innen és túli közgyűjteményekbe került dokumentumok feltárása még a jövő feladata.

Az eddigi kutatásoknak köszönhetően az archívum történetéről az első ismert adat 14. századi.² Az 1629. június 20-án tartott gyűlés jegyzőkönyve szerint a fennmaradt iratokról és jegyzőkönyvekről a vármegye akként rendelkezett, hogy Kun István rozsályi várában őrizték és „Pászthoy Máté jegyző conserválja azokat.”³

A vármegye 1771-ben vásárolta meg első székházát Nagykárolyban, ekkor került ide a levelesláda is. A költözéssel egy időben felvetődött az archivárius alkalmazásának kérdése, hiszen 1772-ben a Helytartótanácsához küldött jelentés szerint nem csak a megfelelő elhelyezés, de a személyzet hiánya miatt a levéltárban igen rossz állapotban van.⁴ A második megyeháza a Károlyi Antal által 1780. április 18-án adományozott telken épült fel. Itt kezdte meg a Mária Terézia és a II. József által elrendelt rendezést Iklódy László tiszteletbeli ügyész és Maletinszky József táblabíró.⁵ A levéltár iratainak szakszerű rendbe tétele azonban Szatmárban is Schemberger Ferenc leleszi regisztrátor nevéhez fűződik.⁶ Bár Szatmár vármegye készített számára útmutatót, „Schemberger azonban saját elképzelése szerint dolgozott és a korábbi gyakorlatnak megfelelően rendezte az acta publico-politico sorozatot. Az 1724–1781 között keletkezett iratokat rakta tárgyi-kronologikus rendbe. A fasciculusok számozása évenként változó, de egymást követően folyamatos, az azon belüli iratszámok évenként 1-el kezdődően szintén követik egymást. Az iratokon nem csak a fasciculusok és a numero van feltüntetve, hanem az iratok keletkezésének éve is. Ez a jelzet segíti a mutatóból az iratok visszakeresését. A lajstromozást is Schemberger végezte itt is, mint a többi

¹ Szatmár vármegye történetéről lásd Kiss András: A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 12. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 85–100., Kiss András: Szatmár vármegye két levéltára. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 10. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1994. 85-100., Szatmár vármegye levéltára / Fondul „Prefektura Județului Satu Mare”, 1402–1919. Összeáll. Kiss András – Lucia-Augusta Șerdan – Henzsel Ágota. Cluj-Napoca, Nyíregyháza, 2000. A 20. századi történetre lásd: Tóth Róbert. Komáromy András feljegyzései a vármegyei levéltárak helyzetéről (1914–1916) Föglein Antal kései másolataiban és kiegészítésével. II. közlemény. Szatmár vármegye: Levéltári Szemle, 1983. 1–3. sz. 172–173., Gottfried Barna: Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási tervei az 1920–1930-as években. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 19. Szerk. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2011. 159–169., Kujbusné Mecsei Éva: Szatmár megye levéltárának 20. századi sorsa. In: „...éltünk mi sokáig két hazában...”. Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Speculum Historiae Debreceniense, 9. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai. Szerk. Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen, 2012. 319–333.

² Károly Róbert elrendelte a perbeli mulasztások miatt kirótt bírságokról jegyzék készítését. Ezek alapján hozta a megyei közgyűlést azt a rendelkezést, hogy az ilyen eseteket levelesíteni kell. Az 1357-ben íródott lajstromon kívül az oklevélkiadással kapcsolatos iratokat is megőrizték. Lásd Istványi Géza: A megyei levéltárak első nyomai a XIV. században. Levéltári Közlemények, 15. 1937. 245–249. <http://archivportal.arcanum.hu/mltk/opt/a130322.htm?v=pdf&q=%28WRD%3D%28Szatm%E1r%20megye%29%29/LEVKOZL&s=SORT&m=2&a=rec> 2015. 12. 12.

³ Tóth Róbert: Komáromy András feljegyzései a vármegyei levéltárak helyzetéről (1914–1916). Föglein Antal kései másolataiban és kiegészítésével. Levéltári Szemle, 1983. 1–3. sz. 172–173.

⁴ A megye közgyűlése nagy összeget, 3 évre évente 1000 forintot szánt a levéltár rendbetételére. A magyar levéltártörténet kronológiája, 1000–2000. Szerk. Dóka Klára, Müller Veronika, Réfi Oszkó Magdolna, Bp., 2000. 113–114.

⁵ A Magyar levéltártörténet kronológiája, 1000–2000. Szerk. Dóka Klára, Müller Veronika, Réfi Oszkó Magdolna, Bp., 2000. 119.

⁶ A vándorlevéltáros 1781–1783 között rendezte a környékbeli vármegyei levéltárakat Szabolcsban és Ungban.

megyében.”⁷ Három fő sorozatot alakított ki: *acta publico-politica*, *acta miscellaneo-criminalia*, *acta miscellaneo iuridico-civilia*. Az időhatárt (1724–1781) a Magyar Udvari Kancellária működésének évéhez igazította. Az 1724 előtti iratokról ugyanis úgy vélekedett a vármegye, hogy mivel nincs jogbiztosító értékük, ezért ezek rendezése szükségtelen. A „régibb vagy *politicum archivum*”-ban főként nyugták, összeírások, gazdasági számadások, tisztviselők számára adott utasítások, valamint urbáriumok és úrbéri periratok voltak. A szakaszokban vagy „tábulátumokban” tároltak közül a negyediktől kezdődtek a Schemberger által 1786-ig lajstromozott „*politica acták*”, illetve az 1787–1790 közöttiek, amelyeket a „felséges *Consilium* rendelete szerint *systematice* regisztrálva és *nominalis alphabeticus* lajstromba foglalva találunk.” Külön szakaszban voltak az adószedői iratok, a nemességi iratok, a zászlók és a besorolhatatlan *lymbusok*.

Kardos György lajstromozó 1792. évi jelentése szerint később a régi jegyzőkönyveket is rendbe szedték, letisztázták, a „törvényes dolgokat” a jegyzőkönyvből kiírták és összeolvasás után ezeket a Nemzeti könyvben helyezték el, majd lajstromozták a törvénykezési iratokat is. Az év végén a megyei küldöttek ellenőrizték a munkát.⁸ 1801-től Rácz Mihály folytatta a lajstromozást. A levéltár állapota az 1812. augusztus 26-i közgyűlésen került napirendre. A kiküldöttek jelentést készítettek a levéltár állapotáról és a regisztrátor által végzett munkáról.

Az iratok feldolgozottságáról a bizottság azt állapította meg, hogy 1583-tól 1677-ig évenként kronologikus rendben vannak, külön csoportot alkotnak a *criminalis* és *iuridica* akták és *elenchus* is készült hozzájuk. A régi archívumban lévő nemesi pereket és összeírásokat név szerint alfabetikus rendben *elenchus*ukkal együtt tárolták, az 1790–1791. évi aktákat a jegyzőkönyvektől már elválasztották, a jegyzőkönyveket bekötötték és besorolták, az 1462–1786 közötti törvényszéki aktákhoz három *elenchus*t készítettek: kronologikusát, tárgy- és névszerintit. Az 1593–1721 közötti tizenhárom kötetlen jegyzőkönyvet keménykötésbe tették, „a régibb üdöbéli *crimínális actáknak* *chronologiai Elenchusából* *nominális, alphabeticus lajstrom* készítettet”, sőt már az 1790–1810 közötti iratokat is *regesztázták*, *mutatózták*. Mindezek Fekete Márton munkáját dicsérték. Úgy vélték, hogy a folyamatban lévő aktákkal három év alatt, a régieket számítva tíz év alatt végezhetnek. Az évenkénti ellenőrzést a főnótárius feladatává tették. Arról is döntöttek, hogy a hiányzó jegyzőkönyveknek⁹ az ügyében megkeresik hiripi Szuchányi László főnótárius fiát, Jánost, és megkérdezik, nincs-e az apja hagyatéka között, illetve levélben megkérlik Károlyi grófnét is arra, nézné meg, nem került-e tévedésből a családi levéltárunkba ez a néhány kötet.¹⁰

A levéltárban külön tárolták a nemesi iratokat: az országos és megyei deputatiók jelentéseit, a nemesi végrendeletek lajstromát, az 1807. évi örökvallásokat, az 1809. évi nemesi és az 1787. és 1804. évi népesség összeírásokat. Itt voltak a szatmáriak és a nagybányaiak kérelmei, az elhunyt főszolgabírók (Kölcsey István, Betsky Antal) és a magvaszakadt nemesek iratai. Ez utóbbiakat addig őrizték, míg a gyámoknak át nem tudták adni. A rendezett iratokon kívül egy ócska ládában reponálhatatlan irattöredékek is voltak. Megtalálhatóak voltak a szekrényekben a katonai *regulamentumok*, az 1751. évi megyebeli tisztviselők esküformulái, különböző brosúrák a tűzvédelemről, a pestisről, a Széchenyi által a Magyar Múzeumnak ajánlott régi pénzekről.¹¹ Híven őriztek még 4 zászlót tokban, egy pantallért, valamint a Mária Ludovika 1808. évi Pozsonyban tartott koronáztatása alkalmával kiosztott egy nagyobb, két kisebb ezüst és egy kisebb arany emlékeztető pénzeket, a vármegyei hiteles mértékeket és egy érvénytelenített pecsétet is.

⁷ Kiss András: Szatmár vármegye két levéltára (Egymást kiegészítő kutatási lehetőségek). In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 12. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 85–100.

⁸ Uo.

⁹ Az 1731., 1736. és 1751–1753. évi jegyzőkönyvek hiányoztak.

¹⁰ IV. B. 791. 1. d.

¹¹ Vályi András munkájának töredéke.

1823-ban a levéltárat az új regisztrátor, Lentsés István vette át. Ekkor már az „újabb vagy juridicum archivum”-ban feltüntették a Vályi András által Szatmár vármegyéről és Magyarországról készített leírás töredékét, valamint voltak vízi iratok, orvosi jelentések, nagybányai, szatmári céhiratok, különböző nyomtatványok, hiteles aláírás minták, árvaszéki iratok, illetve külön őrizték „az archivum állapotját tárgyazó tudósításokat.”

1829. július 1-jén földrengés rázta meg Nagykárolyt és környékét. A vármegyeháza is megrongálódott.¹² A levéltár átköltöztetésére bizottságot hoztak létre. 1829. november 5-én Csomay Pál alispán, Kolos József táblabíró, Kende Zsigmond főszolgabíró és Kölcsey Ferenc viceszékvezető vette számba a levéltár anyagát, ami a korábbiakon kívül magába foglalta az 1823. évi tisztújításra készített szavazóládát és a 410 kötetes, Trattner János Tamás pesti nyomdász, kiadó, könyvkereskedő által adományozott könyvgyűjteményt is.¹³ 1831-től, Kölcsey Ferenc főjegyzősége idején a mutatót elenchus helyett betűrendes lajstromnak nevezték el, illetve a fősorozatok és a hozzájuk tartozó fasciculusokat is magyar névvel jelölték.

Az 1835. augusztus 24-én kezdődött közgyűlésen – minthogy sokáig nem volt a vármegyének levéltárnoka és a munka így felszaporodott – küldöttséget neveztek ki, amely Endrédy Lajos lajstromozónak¹⁴ adta át a szekrényekben és az azok tetején lévő archivumot. Ekkor már a levéltár iratai között volt „negyvenhárom eredeti czimeres nemes, részint adományos” levél.¹⁵

A szabadságharc után átalakult a közigazgatás rendszere és nagy változásokat élt meg a levéltár. 1876-ban Szatmár megye levéltárába olvasztották Kővár-vidéke levéltárát.¹⁶ Még ez

¹² 1834-ben újabb földrengés rázta meg Nagykárolyt, tovább rongálva a megyeházát. Ekkor felmerült a Szatmárra való átköltözés is, de 1838. szeptember 9-én a közgyűlés úgy döntött, hogy küldöttséget nevez ki a nagykárolyi új megyeháza tervének kidolgozására, ahol a levéltár „csinos és jó elhelyezést” nyert. Lásd IV. B. 501. 1838. szept. 7. 2828. bej.

¹³ A Kölcsey Ferenc által Kossuth Lajosnak írtak szerint a könyveket Trattner táblabírává választása után adományozta a vármegyének. Minden nyomtatványából küldött egy-egy példányt, és így gyűlt össze több mint 400 könyv. „Nyilván az ő példája is ösztönözte a megyei rendeket arra, hogy 1835 májusában részvények jegyzésével teremtsék elő a további könyvvásárlásokhoz szükséges pénzalapot.” Kölcsey a könyvtár fejlesztéséhez 1836-ban még 30 könyvet vásárolt. Lásd Csorba Sándor: Adalékok Szatmár megye reformkori szellemiségéhez. Irodalomtörténeti Közlemények, 2005. CIX. évfolyam 4–6. szám 574. <http://itk.iti.mta.hu/megjelent/2005-46/csorba.pdf>, 2015. 12. 12., Kovács Kiss Gyöngy: Szatmár vármegye könyvtára 1829-ben. Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének 80. évfordulójára. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 295–324.

¹⁴ Endrédyt az 1838. augusztus 24-i ülésén nevezte ki Vécsey Miklós főispán. Lásd IV. B. 501. 1838. 2190.bej.

¹⁵ Előfordult, hogy a 18. vagy 19. századi ügyiratokhoz hiteles oklevelet csatoltak, így pl. egy 1826-ban lezárult hagyatékoláshoz tizenegy darab 13–15. századit, egy 1836-ban lezárt perhez pedig 1366-ban és 1425-ben keletkezetteket. Lásd Szatmár vármegye levéltára Fondul „Prefektura Județului Satu Mare”, 1402–1919. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár és a Romániai Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága közös kiadványa (Román-magyar nyelvű). Cluj-Napoca – Nyíregyháza, 2000. http://library.hungaricana.hu/hu/view/SZSM_Seg_02/?pg=11&layout=s 2015. 12. 15.

¹⁶ „Az 1876-os megyerendezés során, az 1876:XXXIII. és az 1877:II. törvények alapján Kővár-vidék keleti része Doboka nagy részével és Belső-Szolnok vármegye egészével Szolnok-Doboka vármegye néven egyesült, míg nyugati fele Szatmár vármegye része lett. Kővár-vidék jegyzőkönyvei 1668. évvel kezdődtek. Kővár-vidékről lásd Bánkiné Molnár Erzsébet: Nemesi közbirtokosságok a Kővár-vidéken. Vallomások összeírás 1803-ból. Monumenta Muzeologica 1. Kecskemét, 2007.

http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BACS_Sk_monumental/?pg=23&layout=s&query=SZO%3D%28b%3%81NKIN%3%89%20%29 2015. 12. 12.

Kővár vidéke levéltáráról: „A vidék levéltára 1848-ban Nagy-Somkuton volt, de midőn ez év őszén Katona Miklós vezérlete alatt levő ujoncz hadsereget Urbán Deésről kiverte, Katona a vidék levéltárát november 26–27-ike közt saját cserepes kőházába Sáros-Magyar-Berkeszre szállította át. Az öt Retemeteig üldöző Urbán hordáival házáat felgyújtatta s a levéltár benne hamuvá lett s egy darabka sem maradt belőle. 1850-ben nagyjait Kovács Istvánt bizta meg az akkori osztrák kormány a levéltár ujjaalapításával, ki hosszas

év decemberében a 254 sz. vármegyei határozat alapján a szatmári iratok közül az 1724–1849. évek között keletkezett bűnügyi periratokat, az 1850–1860. évi ügyészségi iratokat, az 1850–1854. évi rendőrségi iratokat és az 1850–1854. évi járásbírói bűnügyeket teljesen kiselejtezték.¹⁷ Az 1850–1860-as Kővár-vidéki alispáni és szolgabírói iratok 1880-ban történt megsemmisítéséről az alispán 1895-ben a minisztériumnak írott levele számolt be.¹⁸ A selejtezésre azért volt szükség, mert az újonnan beszállított iratok nem fértek el. A munka során azonban – mint később hangsúlyozták – kiemelt figyelmet fordítottak arra, hogy „a történelmi becsű vagy magánosok viszonyaira vonatkozó iratok” ne sérüljenek. Az államtitkárhoz felterjesztett selejtezési tervben lévő tételek közül pedig azokat, amikhez nem kaptak engedélyt, visszatartották.¹⁹

1898. szeptember 12-én már az új levéltárnok, Bilkei Gorzó Bertalan terjesztette be az újabb, 1900-ban kiselejtezendő aktákról felvett kimutatást. Kovács Mihály levéltári díjnok, aki 1899. július 1-től rendezte a levéltárat, azt írta az alispánnak, hogy a poros iratok rendezésében se rab, se hajdú segítségére nem volt, „egy rend ruhámat teljesen tönkre tettem.” Mivel a hivatalos órán túl Gorzó levéltárossal túlórában is dolgozott, kérte, hogy illő jutalomban, 40 koronában részesítsék.²⁰

A selejtezések lezárását és a rendezést követően a levéltár megfelelő körülmények közé került. A szakszerű kezeléssel Gorzó gondoskodott. 1910-ben Komáromy Antal tapasztalata szerint egy tágas, nagy, világos, száraz, tűztől és betöréstől védett teremben őrizték az iratokat fehérre festett, fiókos, zárt nagy szekrényekben. Itt volt csaknem az „egész történelmi levéltár” anyaga, valamint külön szekrényben voltak a hagyatéki és peres iratok, valamint a szatmári és a régi Kővár-vidéki nemességre vonatkozó nobilitária. A levéltárnok külön dolgozószobájából nyílt a nagyterem, a könyvtár, ekkor már 4426 kötettel. Itt volt az a vasláda, amelyben a 67-re gyarapodott eredeti armális mellett őrizték az Árpádkori oklevélmásolatokat, a Kölcsey család 1344. évi adománylevelét hiteles átiratban, Báthori Gábor és I. Rákóczi György fejedelem adománylevelét, továbbá Ecsed, valamint Gyarmat 1608. évi pecsétnyomóját.

„A levéltár tudományos értékére, illetve történelmi becsére nézve – mivel részletekbe nem bocsátkozhatom, általánosságban csak azt jegyzem meg, hogy harmadfélszázad leforgása alatt Bocskay, Bethlen és a Rákócziak támadásától fogva a majthényi mezőn keresztül a világosi katasztrófaig alig van nagyobb jelentőségű országos esemény, melynek a levéltárban beszédes emléke ne maradt volna. Ezek a néha dicsőséges, többször fájdalmas és szomorú emlékek a

alkudozás után az ügyvédektől s a volt tisztviselőktől a náluk megmaradt hivatalos iratokat egybegyűjtögette, de valamennyi közt legfontosabb iratgyűjteményt Hosszú Lászlótól, a volt főjegyzőtől kapta, ki hivataloskodása ideje alatt minden törvénykezési, perlekedési ügyekből s egyszóval minden tárgyból kivonatot készített s egész terjedelmében leírta a válaszokat, határozatokat s az erre hozott ítéleteket, s hitelesítettvén a maga számára, ezeket adta át sok rábeszélés folytán, – mivel Urbántól életét ő is csak szaladással mentette meg, – az újonnan keletkezett levéltár számára. Az ezután összegyűjtögetett levelek képezték levéltárát, mely a vidéknek Szolnok-Doboka- és Szathmármegyébe való olvasztása után ez utóbbi megye levéltárába helyezték el.” Szolnok-Dobokavármegye monographiája. Szerk. Borovszky Samu. <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/index.html> 2015. 12. 12.

¹⁷ Föglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében Levéltári Közlemények, 31. 1960. 175–204. http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKozlemenyek_31/?pg=194&layout=s 2015. 12. 12.

¹⁸ IV. B. 757. 6. d. I. 583/1896

¹⁹ A fületlen helyiségekben Horváth József levéltárnok véleménye szerint dolgozni csak tavasztól őszig lehet, így 1896 júniusában kezdődtek el a munkálatok. A selejtezésre bizottsági tagnak Hegedűs József mellé id. Zánthy Mihály volt királyi ügyész és Szabó Antal ügyvéd nagybirtokost, az önszegélyező népbank jogtanácsosát nevezték ki, „kiknek társadalmi múltunk garanciát adott arra, hogy a vármegye féltett kincsének rendezését, a levéltár selejtezését bizton úgy tárgyösméretünknel mint avatottságunknál fogva kezelnék tehetné.” A két utóbbi nem tudott bekapcsolódni a munkálatokba elfoglaltsága miatt. Végül a munkát csak Hegedűs végezte Filep István levéltári írakkal. A selejtezést Horvát József levéltárnok, 1880-ban már mint főlevéltárnok ellenőrizte két bizottsági taggal.

²⁰ IV. B. 757. 6. d. I. 583/1896

levéltárakat – az én szememben – templomokká emelik, hol a nemzet és családi szent hagyományok oltári tüze ég” – írta Komáromy.²¹

A trianoni döntés értelmében Nagykároly, így a vármegyházán lévő levéltár is, román fennhatóság alá került. Gorzó Bertalan két évtizedes munka után 1921-ben az alábbi iratokat adta át a román prefektúrának: 16–20. századi iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, 16–19. századi törvényszéki iratok, továbbá a 19. század első két évtizedében keletkezett nemesi felkelésre vonatkozó dokumentumok, Kölcsey Ferenc követjelentései, szabályrendeletek és egyleti nyilvántartások. Hogy mi történt ezután a levéltárral, arról később Kiss Ernő főlevéltáros így írt: „Megyénk levéltárának szomorú sorsa az 1918–1919. évek forradalmainak bukása után kezdődött. Mikor ugyanis megyénk székhelye román uralom alá került, az új államhatalom első gondja természetesen nem a levéltár ügye lett, ami természetes is. De ha ezek az első idők nem is voltak a levéltár hasznára, kárára se lettek volna, ha mindjárt az uralomváltás első éveiben nem történik meg az a nem várt eset, hogy a nagykárolyi vármegye székháza kigyulladt. A levéltár rendje akkor bomlott fel először, és már akkor nem is volt, aki a rend helyreállításán dolgozott volna. Ezen sem csodálkozhatunk. Az új román impériumnak még ekkor nem voltak szakképzett emberei, de ha lettek volna is, annak egy ilyen levéltári komplexum rendezéséhez legalább három nyelvet kellett volna bírni, az anyanyelvén kívül a magyart, a latint és a németet. Ilyen körülmények között aztán nem volt csoda, ha az akkori román levéltárnok minden kutatónak szabad bejárást biztosított az anyaghoz. Levéltári másolatokat a levéltárból kivinni nem lehetett, s így a kutató előtt két út állott, vagy megvenni levéltárostól az eredetit, erre is sok példát tudunk, vagy egészen egyszerűen zsebre tenni azt, s elhozni. S ezt még lopásnak se lehetett minősíteni, mert azt senki nem tiltotta, sem megakadályozni nem kívánta. Természetesen a sok kutatás során a levéltárnak olyan anyaga is lekerült helyéről, amit senki nem keresett. Ez az anyag aztán – ha a szemnek szóló rend kedvéért visszarakatott is – a legtöbb esetben nem a helyére került vissza.”²²

Az 1920–1930-as években a szatmári alispán több előterjesztést is tett a vármegyei levéltár visszaszerzésére, illetve államközi egyezmények értelmében is voltak törekvések arra, hogy a területi hovatartozást figyelembe véve az iratok megfelelőképpen osztódjanak meg a két állam között.²³ Amikor a második bécsi döntés után, 1940-ben Szatmár megye központja Szatmárnémeti lett, Nagykárolyból a vármegyei levéltár egy része ide került. Az 1867 előtti iratanyagot azonban a román hatóságok nem sokkal korábban Kolozsvárra, majd Tordára vitték, ahol a háború idején bombatámadás érte. A Szatmárnémetiben lévő archívum kezelésére Puskás Kálmánt nevezték ki főlevéltárnoknak, akinek egyik legfontosabb feladata 1944 februárjától a levéltár Zajtára menekítése lett. Innen az újonnan alakult Szatmár, Ugocsa és Bereg csonka megye székhelyére, Mátészalkára csak „négy évi száműzetés után” szállíthatták át az összezilált anyagot.²⁴ A megyeegyesítéssel ez a levéltárrész került Nyíregyházára, ahol kezelője a debreceni, szatmárnémeti és Szatmár vármegyei levéltárosság után Szabolcs-Szatmár megye levéltárának kinevezett vezetője, Kiss Ernő lett.

Remélhetőleg a levéltár fondjai egyszer egysülnek egy virtuális levéltárban.

²¹ Tóth Róbert: Komáromy András feljegyzései a vármegyei levéltárak helyzetéről (1914–1916) Föglein Antal kései másolataiban és kiegészítésével. II. közlemény. Szatmár vármegye: Levéltári Szemle, 1983. 1-3. sz. 173.

²² IV. B. 757. 3574/1947 ad 5119/1949.

²³ Részletesen lásd Gottfried Barna: Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási tervei az 1920–1930-as években. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 19. Szerk. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2011. 159–169.

²⁴ Kujbusné Mecsei Éva: Szatmár megye levéltárának 20. századi sorsa. In: „...éltünk mi sokáig két hazában...”. Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Speculum Historiae Debreceniense, 9. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai. Szerk. Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen, 2012. 319–333.

Kujbusné Mecsei Éva